

Aardkundig excursiepunt 18

JAN EN ELS WEERTZ

Eendrachtstraat 13, 3784 KA Terschuur, 0342-462723

SPOREN VAN DE PLEISTOCENE MAAS BIJ GRONSVELD

Afbeelding 1.
Het uitgestrekte
Maasdal zoals dat
vanaf de bosrand bij
Gronsveld te zien is.

Naam:
Sporen van de Pleistocene Maas bij Gronsveld.

Locatie:
Provincie Limburg, in en rondom het Savelsbos,
ten zuidoosten van Maastricht.

Bereikbaarheid (Afb. 2):
De sporen van de Pleistocene Maas in en rond het
Savelsbos zijn goed zichtbaar en uitstekend te
bereiken. Ga via de A2 Maastricht-Luik, afslag 57
(Oost-Maarland), richting Rijckholt/Gronsveld. Rijd
door Rijckholt via de Rijksweg naar Gronsveld. Meteen
binnen de bebouwde kom van Gronsveld is zowel links
als rechts van de weg parkeergelegenheid. De eerste
straat rechts is de Duijsterstraat, waar de wandeling
start.

Toegankelijkheid:
Paden en wegen zijn vrij toegankelijk. Vanaf de
parkeergelegenheid langs de Rijksweg in Gronsveld
tot het verste punt even buiten het bos is het minder
dan een kilometer alsmar recht door lopen. Over die
afstand moet echter wel een hoogteverschil van ver-
schiedene tientallen meters overbrugd worden.

Eigenaar:
Diversen.

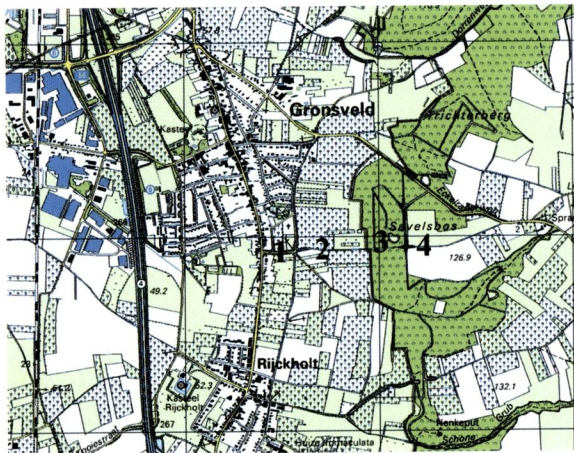
Wat is er te zien van het geologisch verleden van de Maas?

Sporen van de Pleistocene Maas zijn op veel plaatsen in Zuid-Limburg terug te vinden. Deze grote verspreiding en variatie van sporen komt doordat de rivier door de tijd heen van loop en karakter veranderd is. Ruim 2 miljoen jaar geleden kwam de Maas vanuit het zuidwesten Zuid-Limburg binnen. In noordoostelijke richting, zo ongeveer via Simpelveld en Kerkrade en door een verscheidene kilometers breed dal mondde de rivier in de Rijn uit, die destijds meer naar het noordwesten stroomde. In de loop van het Pleistoceen kwam de schiervlakte van de Ardennen met wisselende intensiteit omhoog. Tevens maakte het gebied in noordwestelijke richting een kantelende beweging. Door deze tektonische bewegingen werd de Maas gedwongen zich in te snijden en een meer westelijke koers te volgen.

Ook klimatologische invloeden speelden een rol bij het gedrag van de rivier. Afhankelijk van klimaatsgedreven variaties in water- en sedimentafvoer sneed de rivier zich in of verbreedde hij juist zijn vlakte. Dit laatste gebeurde vooral tijdens de koude periodes, terwijl verticale insnijding optrad tijdens warme periodes. Alles bij elkaar ontstonden er in Zuid-Limburg verscheidene grindrijke afzettingen en door het herhaaldelijk insnijden kwamen er meerdere terrasniveaus. Als we vanuit het oosten van het gebied richting westen gaan, komen we zo in steeds jongere resten van afzettingen en van terrassen van de rivier terecht. Tegenwoordig worden die alle tot de Formatie van Beegden gerekend. Eigenlijk is overal in Zuid-Limburg wel iets van die Oermaas terug te vinden. Op enkele plaatsen zijn in een relatief klein gebied echter verschillende facetten van de Pleistocene Maas dicht bij elkaar te vinden. Een mooi voorbeeld daarvan treffen we aan in en rondom het Savelsbos bij Gronsveld.

Vanuit Rijckholt komend parkeren we de auto direct binnen de bebouwde kom van Gronsveld langs de Rijksweg. We lopen de eerste straat rechts in, de Duijsterstraat. Deze gaat over in een veldweg, die bekend staat als Savelsweg. Na ongeveer 150 meter vanaf de Rijksweg steken we de kruising van landwegen over en lopen recht op het Savelsbos af. Al vanaf het dorp bevinden we

Afbeelding 2.
De ligging van
het excursiepoint.
1 = Duijsterstraat;
2 = Savelsweg;
3 = Groeve Savels-
bosch;
4 = 'de Veer Sjtejn'.
Bron: Topografische
Dienst Emmen.

Afbeelding 3.
Bij deze kalksteen-
groeve rust een
restant van het
Maasgrind direct op
afzettingen uit de
Krijtperiode.

Afbeelding 4.
Maasgrind in groeve
Savelsbosch.

ons op het Midden Pleistoceen terras van de Maas. De Maasafzettingen zijn bedekt door een enkele meters dik lösspakket dat direct onder de bouwvoor begint. Hoewel de afzettingen van de Maas hier niet zichtbaar zijn, is wel goed te merken dat het terrein naar het oosten stijgt. Het oostelijk gelegen Savelsbos bevindt zich in een helling. Deze helling vormt de overgang naar hogere terrassen uit het late Vroeg Pleistoceen. Als we vanaf de bosrand achterom kijken, ligt daar het uitgestrekte Maasdal (Afb. 1). Naast de huidige Maas liggen grindplassen als glinsterende vlakken. Deze zijn ontstaan door het opbaggeren van Maasgrind.

We lopen de Savelsweg steeds rechtdoor en passeren dan een ondergrondse kalksteengroeve in de Formatie van Maastricht. Het restant van het Maasgrind rust hier rechtstreeks op afzettingen uit de Krijtperiode (Afb. 3). Net vóór de kruising, die het einde van het bos markeert, ligt links van het pad een open plaats die is ontstaan door het afgraven van grind (Afb. 4). Deze oude grindgroeve (groeve Savelsbosch) is een geologisch mo-

nument waar zandig grind is ontsloten. Een infopaneel geeft meer geologische informatie. Bij de ingang van de open plaats ligt een wat grotere zwerfsteen: een diabaas die afkomstig is uit de groeve. De ontsloten groevewand bevindt zich aan de noordkant van de groeve.

lets verder op de Savelsweg komen we bij de al eerder genoemde kruising, die door de plaatselijke bevolking ook wel 'de Veer Sjtejn' (de Vier Stenen) genoemd wordt. Vroeger lag op elke hoek van de kruising een grote, uit het Maasgrind afkomstige zwerfsteen, waar deze plek zijn naam aan te danken heeft. Tegenwoordig liggen er nog maar drie van de oorspronkelijke vier stenen (Afb. 5). Aangenomen wordt dat de Pleistocene Maas dergelijke grote zwerfstenen vanuit de Ardennen naar Zuid-Limburg heeft kunnen transporteren doordat de stenen ingebed waren in ijsschollen. Door de inbedding in het ijs kon de combinatie zwerfsteen/ijs een soortelijk gewicht krijgen dat gelijk of lager was dan dat van het rivierwater. Op die manier was transport mogelijk.

Afbeelding 5.
Een van de vier
zwerfstenen op de
kruising 'de Veer
Sjtejn'.

Afbeelding 6.
Close-up Maasgrind
op de akker ten
oosten van het
Savelsbos.

Als we de kruising oversteken, komen we buiten het bos. Buiten het groeiseizoen ligt het akkerland, rechts van de weg, braak. Dit akkerland is bezaaid met zwerfstenen uit het Maasgrind (Afb. 6). Deze stenen liggen aan de oppervlakte doordat hier het bedekkende lösspakket aan de bosrand door erosie weggespoeld is. Wat meer naar het oosten toe, bij het dorp St. Geertruid, bevindt het Maasgrind zich plaatselijk al weer onder een lössdeken van zo'n 10 meter dik. Dit is het verste punt van de route. Langs dezelfde weg kunnen we teruglopen naar de Rijksweg in Gronsveld.

Ten westen van de Rijksweg lopen de straten in Gronsveld en het aangrenzende Rijckholt allemaal naar beneden. Dit is de overgang naar de lagere terrassen uit het Laat Pleistoceen. Een goede indruk van de verschillende terrassen krijgen we tenslotte nog vanaf de Rijksweg tussen Gronsveld en Rijckholt. De weg zelf bevindt zich op een terras uit het Midden Pleistoceen. Rechts van de weg is de overgang naar de lagere terrassen. Links van de weg is in de verte het Savelsbos te zien dat de overgang naar de hogere terrassen uit het late Vroeg Pleistoceen vormt.

Historische achtergrond

Een bijzonder facet van deze sporen van de Pleistocene Maas vormt de grindgroeve Savelsbosch. Dergelijke grindgroeves komen op meerdere plaatsen in het gebied voor. Wegen werden verhard met het grind dat uit deze groeves gehaald werd. Soms werd het grind gezeefd en kon het uitgezeefde zand gebruikt worden voor metselwerk. De grotere stenen waren geschikt voor bestratingswerk of werden in funderingen gebruikt. Een nog groter formaat stenen werd wel als zogenaamde schampstenen geplaatst bij de inrijpoort van boerderijen. Als de boerenkarren iets te krap de poort

indraaiden, raakten ze de schampsteen en zo konden de muren niet beschadigd worden.

Eigenaars van percelen en panden die grensden aan met kiezel verharde wegen en pachters van de gemeentewegen waren vaak verplicht om mee te werken aan het onderhoud van die wegen. Deze activiteit stond plaatselijk wel bekend als 'botte'. Bij deze hand- en spandiensten werd vaak het hele gezin ingezet. Van gevaar ontbloomde dit werk zeker niet. Zo kwamen in 1848 bij de grindwinning in een andere grindgroeve in Gronsveld acht mensen om het leven toen ze werden bedolven onder een instortende grindwand. Kort voor de Tweede Wereldoorlog raakte het 'botte' in Zuid-Limburg in onbruik.

Indirect heeft het bestaan van het Savelsbos met de geschiedenis van de Maas te maken. Het ligt op de overgang van de hogere terrassen uit het Vroeg Pleistoceen naar lagere terrassen uit het Midden Pleistoceen in een vrij steile helling. Net zoals zoveel andere hellingbossen in Zuid-Limburg maakten de steile hellingen het vroeger onmogelijk om landbouw te bedrijven. Van de nood kon echter een deugd gemaakt worden want het hout van het bos in de hellingen werd voor allerlei doeleinden op de boerderij gebruikt. In het verleden was het Savelsbos vooral houtleverancier. Destijds had het zeker niet het mooie, uitbundige aanzien van tegenwoordig. Die heeft het pas echt in de tweede helft van de vorige eeuw gekregen toen het in handen kwam van Staatsbosbeheer.

LITERATUUR

Felder, W.M.

Grind, zand en klei in de provincie Limburg. Grondboer en Hamer 43, pp. 231 - 247

Felder, W.M. & Felder, P.J., 1998.

Geologie van de omgeving van het prehistorische mijnveld te Rijckholt-St. Geertruid. In: De prehistorische Vuursteenmijnen van Rijckholt-St. Geertruid pp. 111 - 136, Nederlandse Geologische Vereniging, Afd. Limburg.

Mulder, E.F.J. de, Geluk, M.C., Ritsema, I.L., Westerhoff, W.E. & Wong, T.E., 2003.

De ondergrond van Nederland. Wolters-Noordhoff Groningen/Houten.

Weertz, J., 2001.

Het oudste Limburg, Uitgeverij Zevenster, Terschuur.